

Učenci s posebnimi potrebami

Prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela

TOMAŽ KRANJC, Zavod RS za šolstvo
tomaz.kranjc@zrss.si

Posvet ob mednarodnem dnevu invalidov

3. decembra 2013, ob mednarodnem dnevu invalidov, je v Državnem svetu potekal posvet o prehajanju mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela.

Posvet so ob koncu projekta Prehod organizirali Zavod za razvoj socialnih zaposlitvenih programov Racio Social, Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije Soča - Razvojni center za zaposlitveno rehabilitacijo in Medobčinsko društvo gluhih in naglušnih za Gorenjsko Auris Kranj.

Posveta so se med drugimi udeležili predstavniki Državnega sveta, uslužbenci Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, predstavniki urada varuhinje človekovih pravic, predstavniki vseh treh organizatorjev, svetovalci in invalidi, ki so bili udeleženci v projektu, šolski svetovalni delavci, tolmači znakovnega jezika, svetovalac ZRSS ter učitelji in ravnatelji iz specializiranih ustanov, ki izvajajo izobraževalne programe, prilagojene za dijake s posebnimi potrebami.

Posvet so pripravili ob razgrnitvi rezultatov projekta Prehod, ki je bil namenjen iskanju in razvijanju rešitev za prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela. Projekt so izvajali v okviru operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete »Enake možnosti in spodbujanje socialne vključenosti« in prednostne usmeritve »Enake možnosti na trgu dela in krepitev socialne

»vključenosti« v sofinanciranju Evropskega socialnega sklada in Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Organizatorji so v zloženki napisali, da »imajo mladi veliko energije in potenciala za razvoj številnih življenjskih izzivov. Zelo hitro se učijo in prilagajajo različnim situacijam. Pa vendarle je prehod s področja šolanja v delovno sfero, še posebej v prvo zaposlitev, pogosto težaven korak za vsakega mladostnika. Stanje na področju zaposlovanja mladih s posebnimi potrebami oziroma mladih z invalidnostmi pa je še toliko slabše. Podatki kažejo, da jih večina po končanem šolanju ostane doma. Nekateri se prijavijo v evidenco Zavoda za zaposlovanje, nekateri se vključijo v proces zaposlitvene rehabilitacije, le redki pa se zaposlijo. V času brezposelnosti izgubljajo temeljne sposobnosti zaposljivosti (strokovno znanje, delovne navade, samozavest ipd.).«

Sklepi okrogle mize

Uradne sklepe okrogle mize je sprejel Državni svet na 15. seji 26. februarja 2014. »Na podlagi predstavitev in razprave na posvetu so bili oblikovani sledeči sklepi:

1. Položaj mladih na trgu dela se vztrajno poslabšuje. Še posebej so v težavnem položaju mladi, ki ravno zaključujejo šolanje. Če imajo težave pri prehodu iz šole na trg dela mladi z izobrazbo oz. z diplomom, je jasno, da je stanje na področju zaposlovanja mladih s posebnimi potrebami oziroma mladih z invalidnostmi še bolj zaskrbljujoče.
2. Prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela v Sloveniji ni celovito in zadovoljivo urejen, saj dosedanji ukrepi niso sledili razmeram na trgu dela. Po končanem šolanju so mladi s posebnimi potrebami pogosto prepuščeni sami sebi, veliko jih ostane doma, nekateri se prijavijo v evidenco Zavoda RS za zaposlovanje, nekateri se vključijo v proces zaposlitvene rehabilitacije, le redki se zaposlijo. V času brezposelnosti izgubljajo temeljne sposobnosti zaposljivosti (strokovno znanje, delovne navade, samozavest itd.). S pripravljanjem mladih na trg dela je zato treba pričeti že v času šolanja in jim nuditi podporo pri prehodu vse dotlej, dokler se ne stabilizirajo na delovnem mestu.
3. Prehod na trg dela je pomemben del kompleksnega procesa priprave mladih na odraslo življenje, ki bi moral biti podprt z izvajanjem zakonodaje in politik ter z neposrednim sodelovanjem in vključevanjem vseh ključnih deležnikov. Temelj vseh ukrepov bi moral biti spoštovanje osebne izbire in

osebnih okoliščin posameznika s poudarkom na razvoju individualnega izobraževalnega načrta in individualnega načrta prehoda na trg dela.

4. S področjem prehoda mladih iz šole na trg dela se je v zadnjih treh letih ukvarjal projekt Prehod, sofinanciran s sredstvi ESS in nacionalnimi sredstvi.

Stanje na področju zaposlovanja mladih s posebnimi potrebami oziroma mladih z invalidnostmi je slabo. Podatki kažejo, da jih večina po končanem šolanju ostane doma.

V projektu Prehod sta bila narejena posnetek in analiza stanja problema prehoda mladih s posebnimi potrebami na trg dela v Sloveniji in predstavitev primerov dobrih praks. Analiza, izvedena v okviru projekta, je pokazala, da pridobi odločbo o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami letno med 900 in 1000 mladih z invalidnostmi ter da bi jih lahko delodajalci šteli v obvezno kvoto za zaposlovanje invalidov. Rezultati analize so bili uporabljeni pri pripravi programa usposabljanja svetovalcev za prehod. Usposobljeno je bilo 15 svetovalcev za delo z mladimi. Od septembra 2012 je 12 svetovalcev, poleg rednega dela oz. zaposlitve, v praktičnem izvajanju procesa prehoda mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela spremljalo 62 izbranih učencev, dijakov in študentov.

5. Ocena projekta Prehod
 - a) Pozitivni učinki projekta Prehod: pridobivanje koristnih informacij, podpora že v času in po koncu šolanja, spoznavanje trga dela in njegovih zakonitosti, boljši uvid v lastne sposobnosti mladega s posebnimi potrebami, pomoč pri šolanju, spoznavanje storitev zaposlitvene rehabilitacije, delovanja Zavoda RS za zaposlovanje, pomoč pri iskanju delodajalca, sistematično usmerjanje na poti od šole do trga dela, zagotavljanje kroga podpore in ustrezne varnosti.
 - b) Odziv šol je bil pozitiven in izražena je bila zavzetost za nadaljevanje projektnih aktivnosti in za vključitev svetovanja v šolski kurikulum. Podana je bila ocena, da je projekt posredno koristen tudi za starše ter da lahko pripomore k zmanjšanju strahu pred stigmatizacijo pri vrstnikih.
 - c) Starši mladih s posebnimi potrebami, ki so bili vključeni v projekt Prehod, so izrazili hvaležnost za pomoč svetovalcev za prehod, saj so s trenutnim sistemom nezadovoljni (nimajo dovolj informacij, ne vedo, na koga se lahko obrnejo in kako naj pridejo v stik z delodajalci). Ocenili so, da je bil projekt učinkovit, saj >

za mlade pomeni prehod v aktivno življenje, in podali predlog za povečanje trenutnega števila izobraženih svetovalcev za prehod.

- č) Svetovalci za prehod menijo, da je projekt dobra podlaga za delo z mladimi, da bi bilo treba ta pristop urediti sistemsko, svetovalca za prehod pa uvrstiti v nacionalno poklicno kvalifikacijo kot samostojen poklic. Prav tako so predlagali, naj se tovrstno svetovanje razširi na vse mlade.
6. Dobro prakso in izkušnje iz projekta Prehod bi bilo treba uporabiti pri iskanju rešitev za sistemsko in trajnostno ureditev področja prehoda mladih s posebnimi potrebami, pa tudi vseh drugih mladih, iz šole na trg dela, saj so bili pri pripravi in izvedbi

S pripravljanjem mladih na trg dela je treba pričeti še v času šolanja in jim nuditi podporo pri prehodu vse dotlej, dokler se ne stabilizirajo na delovnem mestu.

projekta upoštevani vsi novejši trendi v politikah zaposlovanja in dobra praksa iz tujine (Avstrija). Nadaljnji razvoj projekta in standardizacija modela, pristopov in rešitev bi pomenila pomemben korak naprej na področju zaposlovanja mladih s posebnimi potrebami.

7. Evropska komisija cilj 4 - zaposlovanje Evropske strategije o invalidnosti za obdobje 2010-2020: obnovljena zaveza za Evropo brez ovir, cilj prehod mladih - izpostavlja kot zelo pomemben, saj navaja, da bi morali pri prehodu iz izobraževanja v zaposlitev mladim invalidom posvečati posebno pozornost. Možne sistemske rešitve na tem področju so:
- a) povezovanje in sodelovanje sektorjev znotraj ministrstev ter med ministrstvi s področja izobraževanja, dela, socialnih zadev in enakih možnosti, zdravstva in gospodarstva; povezati je treba vse resurse ter vzpostaviti transdisciplinaren in interinstitucionalen sistem obravnavanja prehoda mladih invalidov na trg dela;
 - b) vzpostavitev sistema, ki bi sistematično skrbel za spremljanje mladega invalida na celotni poti od šole do zaposlitve v navezavi z izvajalci zaposlitvene rehabilitacije in zaposlovanja invalidov, ki že imajo vzpostavljeno mrežo delodajalcev, ki bi lahko zaposlili mladega invalida. Takšen sistem bi bil v tesni navezavi s svetovalno službo (v šoli oziroma v ustanovi, v kateri je invalid nameščen) in drugimi strokovnjaki, ki so med izobraževanjem skrbeli za invalida (npr. učitelji praktičnega pouka, razrednik), z Zavodom RS za zaposlovanje in drugimi ustanovami, ki lahko pomagajo mlademu invalidu (npr. centri za socialno delo), ter z zdravstveno sfero.

Predlogi inovativnih oblik reševanja prehoda mladih s posebnimi potrebami so:

- povezovanje rešitev znotraj različnih sistemov v mrežo za prehod (mreženje organizacij in institucij): zaposlitvena rehabilitacija in zaposlovanje invalidov, strokovni podporni centri skladno z zakonodajo na področju usmerjanja otrok s posebnimi potrebami iz šole na trg dela, programi aktivne politike zaposlovanja itd.;
 - na področju zaposlitvene rehabilitacije in zaposlovanja invalidov bi izvajalci zaposlitvene rehabilitacije kot koncesionarji Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, ki razpolagajo z ustreznimi kadrovskimi, prostorskimi in tehničnimi možnostmi ter mrežami delodajalcev, svojo ponudbo storitev lahko razširili tudi na področje zagotavljanja podpornih storitev za lažji prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela; izvajalci zaposlitvene rehabilitacije bi sistematično skrbeli za celotno spremljanje mladega invalida od šole do zaposlitve;
 - ciljno skupino mladih s posebnimi potrebami je treba definirati v vseh razpisih na področju zaposlovanja ter ukrepov aktivne politike zaposlovanja in zagotoviti spremljanje te skupine. Področje prehoda mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela bi lahko vključili v program Jamstvo za mlade in v izvedbene regijske načrte na področju sociale in zaposlovanja, ki so v fazi javne razprave oz. usklajevanja.
8. Oblikovati je treba izobraževalni paket strokovnih vsebin, prilagojenih različnim skupinam mladih z invalidnostmi, njihovim staršem, strokovnim delavcem iz različnih institucij in delodajalcem. V procesu prehoda je namreč zelo pomembno, da so strokovni delavci ustrezno usposobljeni in pripravljani na delo na terenu.
9. Pomembno je tudi, da bi bili pri delodajalcih usposobljeni sodelavci oz. mentorji, ki bi znali delati z invalidi oz. z mladimi z invalidnostmi. Ker delodajalci vse težje financirajo takšna usposabljanja, bi jim bilo smiselno pri tem pomagati z določenimi viri financiranja.«

Glavni poudarki razprave

Posvet, ki ga je v uvodnem delu povezoval državni svetnik Alojz Kovšca, je s pozdravom uvedel predsednik Državnega sveta Mitja Brvar. Državni svet je kot most med civilno družbo in politiko dal prostor za posvet o ranljivi skupini mladih, ki (naj bi) se po končanem procesu šolanja vključevali na trg dela. V EU je 15 mi-

lijonov otrok s posebnimi potrebami oz. posebnimi učnimi težavami in mnogi med njimi so prikrajšani za izobrazbo in posledično za enakopravno državljanstvo. Trg dela deluje po principih moči, hitrosti, zdravja in delodajalci se sami ne organizirajo, da bi pomagali otrokom s posebnimi potrebami, kljub temu da je zaposlitev temelj življenjske eksistence in integracije v družbo ter nosi številne pozitivne psihološke učinke.

Če Državni svet zastopa posamezne družbene skupine, pa posameznike s posebnimi potrebami zastopa varuh človekovih pravic. Vlasta Nussdorfer je poudarila, da spoštujemo tudi svoje pravice, če spoštujemo pravice drugih. Država žal v teh težkih časih jemlje tudi tam, kjer bi morala dajati. Mladim bo treba odpreti poti, ki so bile dolgo zaprte. Največja manjšina pri nas so invalidi, ki nimajo toliko priložnosti kot drugi. Kot dober zgled je navedla, da so v njenem uradu omogočili delovno prakso srednješolki z Downovim sindromom. Z večjim številom podobnih zgledov bi se lažje spopadali z »depresijo«, ki jo - včasih nekritično - širijo mediji.

Direktor Univerzitetnega rehabilitacijskega inštituta Soča Robert Cugelj je spregovoril o zaposlitveni rehabilitaciji. Dosedanji ukrepi niso dali rezultatov. V nadaljevanju so predstavili projekt, ki pa je imel dobre rezultate. Po zgledu avstrijske dobre prakse so partnerji izvedli projekt *Prehod mladih s posebnimi potrebami iz šole na trg dela*, ki ga je z uvodnim referatom predstavila vodja Tatjana Dolinšek. Ob koncu projekta so predstavili uspešne primere ter Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti predlagali, da bi poiskali možnosti in s pomočjo evropskih sredstev nadaljevali z delom, dokler ne bi področja prehoda uredili sistemsko.

Aleksandra Tabaj (URI Soča) je povedala, da je trend evropskih in obevropskih politik iskanje, kako zaposlovati in socialno vključevati invalide. V času krize in brezposelnosti prehod iz šole na trg dela traja dalj časa. S tem so invalidi izpostavljeni revščini, kar države skušajo preprečiti z javnimi deli in raznimi olajšavami. Najpomembneje za dober prehod na trg dela je to, kar oseba dela eno leto po koncu šolanja. Večina naučenih spretnosti se namreč izgubi, če je več kot eno leto po koncu šolanja brezposelna. Certificiranje doseženih znanj in spretnosti (ob izobraževanju oziroma namesto izobraževanja) lahko sicer olajša prehod, najpomembnejša pa je začetna pravilna izbira smeri šolanja in poklica. V EU je delež invalidov, ki so zaposleni, polovico manjši kot med primerljivo ostalo populacijo. Z razvijanjem in načrtovanjem prehoda ter povezovanjem šole in trga dela se ukvarja evropska agencija za

razvoj izobraževanja oseb s posebnimi potrebami. Zanimivo je sporočilo vodstva Svetovne banke, ki pravi, naj osebe s posebnimi potrebami dobijo delo, ker so dobri delavci, ne pa zgolj zato, ker so osebe s posebnimi potrebami. Kljub nekaterim dobrim izkušnjam na lokalni ravni pa so še vedno prisotni predsodki in stigmatizacija, kar vodi v diskriminacijo. Dogaja se, da nekateri šolarji svojo težavo oz. odločbo zamolčijo, potem pa ne dobijo vseh informacij o možnih prilagoditvah, ki jim bi olajšale doseganje zastavljenih ciljev. V Sloveniji, kjer še vedno prevladuje fordistična proizvodnja, so invalidi med zaposlenimi zelo marginalna skupina, čeprav imajo dobro izobrazbo in kompetenco obvladovanja informacijske tehnologije - delodajalci se preprosto niso dovolj prilagodili. Kaže se potreba po systems-

Trg dela deluje po principih moči, hitrosti, zdravja in delodajalci se sami ne organizirajo, da bi pomagali otrokom s posebnimi potrebami.

ko urejenem prehodu invalidov iz šol na trg dela, saj se še njihovi svetovalci težko znajdejo ob hitro menjajočih predpisih in poplavi drugih informacij. Zgled iz Avstrije pove, da so tam izenačili pravice invalidov, osipnikov in etničnih skupin. Ključno pri prehodu mora biti spoštovanje osebne izbire.

Z naraščanjem števila usmerjenih otrok je v naših šolah vse več oseb s posebnimi potrebami. Vse več jih je integriranih v rednih šolah. Učitelji se še ne počutijo dovolj suvereni v novih okoliščinah, čeprav so na voljo usposabljanja za obvladovanje tovrstnih novih izzivov, tudi na ZRSŠ.

Svetovalka Urška Cimperšek iz Aurisa - Medobčinskega društva gluhih in naglušnih za Gorenjsko, ki se je med projektom usposobila za svetovalko, je predstavila sodelovanje mladih v projektu in svoje delo s šestimi študenti in dijakom. Najprej je opisala usposabljanje, ki ga je vodila dr. Natalija Komljanc z Zavoda RS za šolstvo, nato pa osebne spremembe, ki so se pokazale ob prehodu iz individualnih pogovorov s svetovanci na skupinsko pomoč (iniciativnost, samozavest, medsebojna pomoč, uspešnost). Svoje dobre izkušnje iz projekta Prehod sta predstavila še dva svetovanca, ki jima je Urška pomagala pri zaključevanju študija. Eden od njiju, Marko Lukan, je letos diplomiral na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje, v avli Državnega sveta pa je pripravil že drugo samostojno razstavo Simboli in njihov pomen.

Psiholog Črtomir Bitenc z URI Soča je v evalvaciji projekta ugotovil, da je bil strah udeležencev pred stigmatizacijo brezpredmeten. Predlagal je, da se svetovanje za prehod vključi v šolski kurikulum.

Ob koncu posveta sem se udeležil še okrogle mize, na kateri so sodelovali predstavniki institucij, vpletenih v projekt, moderirala pa jo je mag. Karmen Vodenik. Svoje poglede na sistemsko ureditev oziroma ovire in priložnosti za zaposlovanje mladih s posebnimi potrebami so v razpravi podali Dragica Bac, generalna direktorica Direktorata za invalide, vojne veterane in žrtve vojnega nasilja, Damjana Košir, generalna direktorica Direktorata za trg dela in zaposlovanje, Lea Kovač, svetovalka generalne direktorice Zavoda RS za zaposlovanje, Maja Kezunovič Krašek iz kabineta evropske poslanke Tanje Fajon, dr. Metka Teržan iz Centra za poklicno rehabilitacijo v URI Soča in Tomaž Kranjc iz Oddelka za srednje šole Zavoda RS za šolstvo. Izpostavil sem potrebo šolskih svetovalnih delavcev po boljšem poznavanju specifičnih potreb oseb s posebni-

mi potrebami, po usposabljanju o novejših oblikah posebnih potreb, npr. o avtizmu, vzrokih osipa, pomoči učiteljem, da presežejo strahove pred inkluzijo, o vlogi šolskih svetovalnih delavcev pri svetovanju osebam s posebnimi potrebami, o strategijah prilagajanja pouka, o učenju učenja, izdelavi individualnih načrtov pomoči, izvedbi individualnih programov pomoči, timskem funkcioniranju šol. Poudaril sem pomen povezovanja, tako na ravni šole kot med institucijami in ministrstvi. Dobro bi bilo, da bi v naslednjem finančnem obdobju pridobili nekaj (evropskih in/ali nacionalnih) sredstev za zagon podobnega razvojnega projekta, v katerem bi učitelji in šolski svetovalni delavci ob strokovni podpori predmetnih svetovalcev razvijali in preizkušali načine pomoči dijakom/učencem s posebnimi potrebami (tudi) pri karierni orientaciji in vstopanju na trg dela. <

Vir

1. Sklepi 15. seje Državnega sveta 26. 2. 2014, objavljeni na <http://www.ds-rs.si/sites/default/files/dokumenti/1ds-15.pdf> (14. 4. 2014).